

Ecologie en Ethiek

Werkgroep Zoogdierbescherming

De herintroductie van de otter in Nederland

9 april 2003, De Poort van Kleef, Utrecht

Verslag

Lowie van Liere, Sven Verkem en Bram van Liere

Aanwezig:

WEW Ecologie en Ethiek: Gerda Bolier, Han Kessels, Rob Leewis, Bram van Liere, Lowie van Liere, Jan Simons, Jan Veen.

Werkgroep Zoogdierbescherming VZZ: Rob van Apeldoorn, Björn van den Boogaert, Sim Broekhuizen, Marijke Drees, Johan Thissen, Sven Verkem.

IUCN: Arno Gutleb

Wegens ziekte van Winfried Laane werd de workshop voorgezeten door Bram en Lowie van Liere, die tevens de workshop organiseerden.

De workshop bestond uit een viertal lezingen, waarvan je een kort verslag aantreft en een zeer beknopte weergave van de discussie. De workshop startte en eindigde met een "voting by feet", daarvan vind je een (aparte) weergave.

Ecologie en Emotie, het verdwijnen en herintroductie van de otter in Nederland

Lowie van Liere

Omstreeks 1900 waren er vele honderden otters in Nederland, in 1940 nog zo'n 300. Met name de jacht op de otter speelde een rol. Het door de Duitse bezetter in 1943 ingestelde jachtverbod deed de populatie in aantal toenemen tot in de zestiger jaren. Daarna daalde het aantal drastisch. In 1988 werd na het doodrijden van een van de laatste otters de otter in Nederland uitgestorven verklaard. Menselijke invloeden (jacht, bijvangst visserij; inkrimping, versnippering en vervuiling van leefgebieden, recreatie en autoverkeer) deden de soort uit Nederland verdwijnen. Dat riep gevoelens op. Schuldbesef. Dierenliefde.

Verantwoordelijkheidsgevoel. De otter moest terug! Draagvlak werd gecreëerd, bijvoorbeeld door het prachtige roofdier als een lief diertje, een 'aaibare' soort voor te stellen (Oppewal, 1995). Een kweekprogramma mislukte om onduidelijke redenen, en behulp van subsidies werd de otter in 2002 onvrijwillig teruggebracht. Dat riep bij anderen weer gevoelens op. Bij mij afschuw. Wat een gesol met wilde dieren. Verbazing. Mag dat allemaal wel? Is dat ecologie? Waar blijven dan de propagandisten van de herintroductie van de meerval? Dan ben je ook nog daadwerkelijk met het verbeteren van het eutrofe aquatische ecosysteem bezig. Is de meerval makkelijk aaibaar te maken? Willen we van onze natuurgebieden dierenparken maken, vooral met charismatische soorten? Verparking? Is het ethisch verantwoord om otters uit te zetten en is de procedure in Nederland ethisch verantwoord verlopen? Vragen daarover op de LNV website, daar wordt je met een kluitje in het riet gestuurd. LNV heeft rekening

gehouden met ethische aspecten: want de IUCN regels zijn gevolgd en LNV respecteert de intrinsieke waarde van de otter. Een vervolgvraag welke ethische aspecten en intrinsieke waarden van het wilde dier dan een rol speelden worden in het geheel niet beantwoord. Noot Lowie: de ethische aspecten in de IUCN protocollen gaan uitsluitend over gezondheid van de dieren. Speelt het verlangen naar macht (Wille zum Macht, Friedrich Nietzsche), meester zijn over de natuur een rol? Wij willen de otter terug in onze natuur, dus moet de otter terug. En als otters mede door PCB in aantal zijn gedaald, is het dan verantwoord ze uit te zetten terwijl het PCB gehalte in de waterbodem nog zo'n 10 -50 jaar van risicovolle aard is? (Traas *et al.* 1999).

Vanwege de dood tijdens het vangstproces van vier otters in oktober 2002 verbood minister Veerman de introductie "..... tot op verantwoorde wijze otters verkregen kunnen worden". Betekent dit dat minister Veerman daarvoor een onverantwoorde manier heeft toegestaan en gesubsidieerd? Overigens maken de meeste uitgezette otters het goed, vooral vergeleken met buitenlandse ervaringen, een paar (kanker, verkeersongeval) daargelaten. En de otters, die zijn doodgereden? Die hadden het gebied waar de beschermende maatregelen genomen waren niet moeten verlaten. Volgens de uitzettende staatssecretaris van LNV kunnen otters uit de Rottighe Meente in 2002 zonder al te veel problemen op zoek naar een partner in de Biesbosch. Maar is de EHS dan gereed? En is er in die gehele EHS dan rekening gehouden met otter beschermende maatregelen? Bij mijn weten niet! En zijn er dan in 2020 al andere otters in de Biesbosch? Uitgezet, of hebben we daar wèl wat meer geduld? En hoe zit het met de PCB in de Biesbosch? Volgens de RIVM toxicologie modellen (Traas *et al.* 2001) kunnen otters de Biesbosch beter nog een jaar of vijftig mijden vanwege het PCB gehalte in het sediment.

De herintroductie in Nederland resumerend (situatie juli 2002 - maart 2003): 19 otters gevangen, 4 tijdens vangen gedood; 15 otters uitgezet; 1 overleden aan kanker, 2 doodgereden buiten uitzetgebied.

Volgens Brian Moss is het behoud van soorten relevant voor het functioneren van terrestrische ecosystemen vanwege de grote interrelaties tussen de soorten. In aquatische ecosystemen staat het functioneren van ecosystemen zelf centraal (Moss, 2000). In ondiepe meren is de plantengemeenschap sturend voor het functioneren van het ecosysteem over een grote range van nutriënten concentraties. Dit ongeacht de plantensoorten, die erin voorkomen. Pas wanneer de plantengemeenschap haar functie heeft verloren (eutrofe systemen) kunnen specifieke soorten sturend worden (bijvoorbeeld de meerval). De functie van de otter daarin is uiterst discutabel.

Natuur in ons land is niet iets wat buiten mensen om bestaat, sterker nog in Nederland is natuur datgene wat volgt op menselijk handelen. Via kennis van sturen en volgen kan afgeleid worden waar de mens zich aan te houden heeft, als hij in vrede met de natuur wil leven. En daar gaat het toch om? (Schroevens, 1987). Dat brengt verantwoordelijkheid met zich mee. Bij de herintroductie van de otter in Nederland vraag ik mij af of die verantwoordelijkheid is op een juiste manier is genomen

Concluderende opmerkingen:

- ☉ De mens neemt geen verantwoording voor 'het geheel' (holistisch beeld), maar wil dwingend een omgeving creëren, die past bij een antropocentrisch gerichte doelstelling.
- ☉ De herintroductie van de otter komt niet voort uit liefde voor het dier of het aquatische ecosysteem, maar uit liefde voor de mens als heerser over de natuur
- ☉ De waarde of waardigheid van de otter, het respect voor haar wildheid, heeft bij de uitzetting geen rol van betekenis gespeeld
- ☉ Integriteit van de otter, die niet gekend is in het proces, wordt aangetast door deze herintroductie.

Referenties

- Moss, B., 2000. Biodiversity in fresh waters- an issue of species preservation or system functioning. *Environmental Conservation* 27, 1-4.
- Oppewal, J., 1994. De ambassadeur van het zoetwatermilieu, een verhaal over de visotter en zijn woordvoerders. *Kennis en Methode, Tijdschrift voor Empirische Filosofie* 2-3 p??
- Schroevers, P., 1987. Van Vooroordeel naar oordeel. *Biologische Waterbeoordeling, instrument voor waterbeheer*. Pp. 25-34.
- Traas, T. P., R. Luttik, O. Klepper, J.E.M. Beurskens, M. D. Smit, P.E.G. Leonards, A.G.M. van Hattum and T. Aldenberg, 2001. Congener-specific model for polychlorinated biphenyl effects on otter (*Lutra Lutra*) and associated sediment quality criteria. *Env. Toxicology and Chemistry* 20, 205-212.

Discussie

Bij de discussie werden als ethische waarden vastgesteld: belang van het dier, de mens en de natuur in deze casus een rol speelden. De door de auteur aangevoerde wil tot macht van de mens over de natuur werd als een niet ethisch aspect gezien.

Het nut van herintroductie van de otter in Nederland

Johan Thissen

De kernvraag is of het nut van de herintroductie opweegt tegen veroorzaakt dierenleed en verlies van dieren. Deze afweging en de uiteindelijke antwoorden zijn sterk persoonlijk. Ik kan mij goed voorstellen dat de verantwoordelijken voor het natuurbeleid besloten hebben tot herintroductie van de otter. Het risico van mislukking lijkt niet onaanvaardbaar hoog.

- Eerste argument vóór: het natuurbeleid heeft snelle aansprekende “successen” nodig. Boodschap aan politiek en publiek: de vele honderden miljoenen die jaarlijks uitgegeven worden aan natuur en “milieu van de natuur” hebben rendement. Spontane terugkeer vanuit Noord-Duitsland is op termijn weliswaar te verwachten, maar zal minstens 15 jaar duren. Motto: de otter als ambassadeur.
- Tweede argument vóór: toets van de Ecologische Hoofdstructuur in oprichting en van de bijzondere waterkwaliteit in natuurgebieden. Motto: de otter als gevoelig proefkonijn.

Concluderende opmerking:

Mijn persoonlijke afweging is dat het rendement voor de natuur opweegt tegen het leed dat we een aantal otters aandoen.

Discussie:

Hoe profiteert de natuur van dit project? Wat is het resultaat als het project mislukt?

Als het project mislukt moeten we concluderen dat de natuurherstelmaatregelen nog niet voldoende waren, en moeten we de herstelpogingen verder intensiveren.

Hoe extrapoleerbaar is deze herintroductie naar andere soorten?

De maatregelen, die specifiek zijn voor de otter, daar zullen andere soorten niet van profiteren.

Van de verbetering van de waterkwaliteit profiteren wèl andere organismen, al is die verbetering van de waterkwaliteit niet specifiek gericht geweest op de herintroductie van de otter.

Is die actie voor draagvlak nu eigenlijk wel noodzakelijk geweest?

De Paarse regering heeft G 4 voor natuur uitgetrokken, kamerleden hebben een tastbaar resultaat nodig om de bevolking te laten zien dat het geld juist is besteed.

Verdere punten uit de discussie:

Nog een notie voor het belang van de herintroductie zou zijn dat Oost en West Europa niet meer met elkaar 'te verbinden zijn' zodat diersoorten contact met elkaar kunnen maken.

De rol van de IUCN. IUCN heeft een herintroductie werkgroep, deze heeft criteria uitgewerkt. De 'Otter Specialist Group' (waar Arno Gutleb deel van uitmaakte) heeft ooit maar één onofficiële vraag gekregen, en dat was niet uit Nederland. Wèl hebben leden van de Otter Specialist Group (waar ook Nederland in is vertegenwoordigd) gesproken over de Nederlandse herintroductie. Onenigheid over de te volgen procedures, en het zonder overleg doorzetten van de uitzetting, deed de groep uiteenvallen. Inmiddels wordt gepoogd de groep weer bij elkaar te krijgen.

De ethische aspecten van de IUCN protocollen gaan uitsluitend over diergezondheid.

Bij de herintroductie van otters in Nederland is in ieder geval één fundamentele fout gemaakt. Ondanks alle adviezen is de 2e groep otters in de herfst van 2003 in hetzelfde deel van het gebied uitgezet als de 1e groep in de zomer van 2003. Het is daaraan te wijten dat de 2e groep voor een groot deel het gebied met de beschermende maatregelen heeft verlaten, en waardoor een aanzienlijk deel ervan is doodgereden.

Mislukken van de uitzetting zou een negatief signaal zijn, maar zegt niet zo veel over de situatie van de natuur in gans Nederland. De toetsingswaarde voor de natuur is vrij laag, want een eventuele mislukking kan ook door veel andere factoren veroorzaakt worden.

Met de otter als ambassadeur wordt de otter een middel tot het doel om draagvlak te creëren voor natuurbeleid. Het publiek denkt echter andersom, de natuur wordt ontwikkeld voor de otter. In feite halen de natuurbeschermers de otter om de natuur te kunnen ontwikkelen. Wanneer uit komt dat de otter voornamelijk is geïntroduceerd om draagvlak te creëren zou dit wel eens contraproductief op het draagvlak kunnen werken.

Kansen voor hervestiging van de otter in Nederland zonder heruitzetting

Jan Veen.

Wat zijn in Nederland en aanliggende gebieden de voor otters geschikte biotopen? Wat waren de knelpunten en tegenstrijdigheden in de bestaansmogelijkheden van de otter in de zeventiger jaren. Met name de maatschappelijke belangen en ontwikkelingen, die in veel gevallen dwars tegen een gewenste verbetering van de biotopen van de otters ingingen en ingaan. Daarna zal ingegaan worden op de mogelijkheden en randvoorwaarden om de otter een nieuwe kans te geven zich in een stabiele populatie in Nederland te 'her'-vestigen.

Concluderende opmerkingen:

De vorming van een zichzelf instandhoudende otterpopulatie is in de komende decennia niet te verwachten, door:

- [☼] Bevolkingstoename
- [☼] Toenemende ruimtebehoefte, verstedelijking en recreatie
- [☼] Sterk uitbreidende infrastructuur
- [☼] Te weinig belangstelling vanuit overheden en bevolking voor natuurbehoudproblemen

Discussie.

De aspecten in de lezing lagen vooral op het technisch inhoudelijke vlak. De auteur pleit voor het richten van het beleid op biotoopherstel. Na discussie vindt 'men' dat biotoopherstel en soortbehoud niet tegenstrijdig hoeft te zijn.

Het spijt Sim Broekhuizen dat het geld voor de telemetrie geblokkeerd dreigt te raken. Nu kunnen we alleen, niet voor Nederland specifieke, situaties in het buitenland bestuderen. **De**

aanwezigen sluiten zich unaniem bij dit standpunt aan: nu de herintroductie heeft plaatsgevonden is het van uiterst groot belang dat het volgen van de uitgezette otters voortgang vindt, ongeacht of het project van de herintroductie wel of niet slaagt. Het leert ons veel over het gedrag van otters, en hoe om te gaan met de inrichting van andere gebieden, waar eventueel ook weer otters zullen kunnen komen. En bij eventueel mislukken van de herintroductie is de wetenschappelijke uitkomst optimaal. Het volgen van de otters door telemetrie dient onverkort voortgang te vinden. Gezocht moet worden naar mogelijkheden deze mening naar voren te brengen.

Ethiek van het omgaan met wilde dieren

Bram van Liere

Ethiek valt op te delen in twee categorieën: monisme en pluralisme. Monistische ethische theorieën verklaren de gehele moraliteit het liefst uit één principe, maar in elk geval uit één theorie. Het schoolvoorbeeld hiervan is het hedonistisch utilisme dat het maximaliseren van geluk (=afwezigheid van pijn) bij elke handeling aanbeveelt. Het pluralisme stelt dat er verschillende ethische waarden rationeel te verdedigen zijn en dat deze dus volkomen legitiem met elkaar in botsing kunnen komen, zonder te vervallen in relativisme waarin uiteindelijk elke waarde plaatsgebonden is. Het bespreken van casus waarin dieren in het wild het onderwerp waren zijn altijd op een pluralistische wijze gevoerd. Men put daarbij uit de inspiratie van monistische theorieën die het in dergelijke casus niet eens kunnen worden. De monistische theorieën die een uitgesproken mening hebben in deze casus zijn aan de ene kant de biocentrische en aan de andere kant de ecocentrische ethici. Biocentrische ethici zeggen dat de individuele levende wezens morele waarde (moral standing) in zichzelf bezitten en ecocentrische ethici stellen dat morele waarde alleen aan de natuurlijke systemen toekomt. Uitgesproken biocentrici zijn mensen als Peter Singer die als (preferentie-)utilist het bevredigen van preferenties (en daarmee geluk) wil maximaliseren en Paul Taylor die ieder levend wezen inherente waarde toeschrijft omdat elk levend wezen als teleologisch centrum van leven een eigen goed heeft en in deze wereld roept dat op tot een houding van respect. Uitgesproken ecocentrische zienswijzen zijn terug te vinden bij Leopold en het vroege werk van Baird Callicott, die het ecosysteem hoger aanslaan dan de individuen omdat de individuen gemist kunnen worden en het stabiele systeem niet.

Deze twee stromingen komen rechtstreeks met elkaar in conflict in de drie casus die volgen. Keulartz beschrijft de hoe men om is gegaan vanuit verschillende kampen met de introductie van halfwilde runderrassen in de nieuwe natuurgebieden. De dieren gedroegen zich uitstekend als wilde dieren en pasten zich goed aan. Het publiek verwachtte echter dat de dieren vertroeteld zouden worden als ze ziek werden. Dit zou negatieve effecten hebben op de populatie en daarmee het ecosysteem. Om de impasse te doorbreken tussen het denken op individu niveau en op ecosysteem niveau stelt Keulartz voor om naar de populatie te kijken en naar de potentiële wildheid van die populatie. Potentiële wildheid is een waarde die niet genegeerd mag worden in het debat.

Vorstenbosch bestudeerde de casus van de zeehonden. De vraag was gerezen of, nu het goed ging met de populatie, de jonge zeehondjes nog wel opgevangen moesten worden. Het antwoord is nee en wordt ook zo uitgevoerd door de Deense bioloog Tougaard, Lenie 't Hart denkt daar iets anders over. Volgens Vorstenbosch onderschreven de verschillende deelnemers aan het debat wel de waarden die de anderen aandroegen maar gaven daar soms minder gewicht aan en ze verschilden vaak van mening over de feiten. Door de feiten voor zover ze te vinden zijn en ter zake doen boven tafel te halen en alle waarden mee te nemen in de overwegingen en die pas in de overweging een gewicht toe te kennen weet Vorstenbosch

tot een advies te komen waar iedereen zich in kan schikken. Deze methode moet een leidraad zijn voor de discussie over de casus van de otter. Door de voorgaande sprekers zijn feiten op een rijtje gezet en meningen daarover gegeven. In deze bespreking is gepoogd om de waarden die een rol spelen op een rijtje te zetten aan de hand van de waarden die door Vorstenbosch en Keulartz zijn gebruikt in hun overwegingen.

Concluderende opmerkingen:

Ethische waarden, die een rol spelen in de casus van de herintroductie van de otter in Nederland zijn:

- Dierenleed
- Natuurlijkheid
- Ecosysteem
- Populatie
- Zorgplicht voor dieren
- Integriteit van het dier
- Naburige populaties
- Draagvlak

Referenties

- Achterberg, W. *Samenleving, Natuur en Duurzaamheid*, van Gorcum, Assen, 1994.
- Baird Callicot, J. "Conservation Values and Ethics" in G. K. Meffe and Ronald Caroll (eds.) *Principles of Conservation Biology*, Sinauer Associates, Inc. Publisher, Sunderland, Massachusetts, 1997 (2nd edition).
- Keulartz, J., van den Belt, H., Gremmen, B., Klaver, I., 1998. Op Eigen Poten, Kennis en Methode; Tijdschrift voor Empirische Filosofie 22, 1
- Singer, P., 1990 *Animal Liberation*, NY Review of Books, 1975 (2nd edition).
- Vorstenbosch, J, F. Sfafleu, B. Bovenkerk en R. Tramper, 2001. Doen of laten? Rapport Centrum voor Bio-Ethiek en Gezondheidsrecht , Universiteit van Utrecht.

Discussie:

In een intensieve discussie werden standpunten vergeleken vanuit:

- Kennis
- Waarde/normen
- Gevoelens

Individuele opvang werd vergeleken met zelfredzaamheid van de populatie. Afhankelijk van de grootte van een gebied of een populatiegrootte zou tussen deze twee items gekozen moeten worden.

Rob Leewis wil aan de waarden van de otters ook de 'zorgwens' als waarde naar voren brengen.

De vergadering komt niet tot een standpunt (was in deze opzet ook de bedoeling niet), wel is er een verschuiving in de mening van een aanzienlijk aantal leden naar 'tegen de herintroductie van de otter in Nederland' waar te nemen (zie 'voting by feet').

Besloten wordt de discussie voort te zetten, maar dan niet specifiek gericht op de case van de otter, maar meer uit te gaan van 'wat we eigenlijk willen in de Lage Landen' met de natuur met betrekking tot herintroductie van soorten. Bram en Lowie van Liere komen met een voorstel voor een vervolg in de herfst van 2003. Bezien zal worden of het onderzoek van Jan Boerema (VU) in ons kader past.

Specifieke aandachtspunten die tijdens de workshop naar voren kwamen:

Bij de herintroductie in Nederland zijn vrij fundamentele fouten gemaakt:

In oktober zijn 4 van de 4 gevangen otters overleden

De 2^e groep uitgezette otters is vrijgelaten in hetzelfde gebied als de 1^e groep, dit deed een aantal van hen uit het gebied wegvluchten. Dat gebeurde tegen alle adviezen van deskundigen in.

De communicatie met de Otter Specialist Group van de IUCN had beter gekund.

Nu de herintroductie een feit is is het van eminent belang om onderzoek naar het gedrag van de uitgezette otters met behulp van telemetrie voort te zetten. Redenen:

Vergroten van kennis van gedrag van otters na herintroductie in van zeer groot belang bij een eventueel volgende introductie, of bij hervestiging

Stoppen is kapitaalsvernietiging, half onderzoek is fundamenteel waardeloos.

Check op de redenen van het gelukken of mislukken van het herintroductie experiment vergroot de kennis van het ecosysteem en het functioneren van soorten erin. Het niet weten waarom de herintroductie al dan niet is gelukt geeft geen informatie over de geschiktheid van het ecosysteem waarin de herintroductie heeft plaatsgevonden, laat staan dat het dan ook maar iets zegt over de toestand van de natuur in dat gebied of in de rest van Nederland. Conclusies zonder een volledig telemetrie onderzoek zullen niet kunnen worden getroffen.

Behalve de diergezondheidsaspecten, vermeldt in de IUCN protocollen, is er met ethische aspecten in het geheel geen rekening gehouden. Met de intrinsieke waarde van de otter als wild dier is geen rekening gehouden.

De habitat voor Nederland als geheel (Ecologische Hoofd Structuur) voor hervestiging van otters is beperkt, en lijkt beperkter te worden.

De herintroductie van de otter vergroot geenszins het functioneren van het aquatisch ecosysteem waarin de herintroductie heeft plaatsgevonden.